

ПИРОЖКОВ

Сергій Іванович — академік НАН України, віцепрезидент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України

ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ДОПОВІДЬ НАН УКРАЇНИ «НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЯ ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ ТА ВИПЕРЕДЖЕННЯ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ»

За матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 6 квітня 2022 року

На розгляд Президії НАН України представлено Національну доповідь «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз», яку було підготовлено фахівцями установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України. Автори Національної доповіді зробили спробу в сучасних геополітичних умовах обґрунтувати концепцію національної стійкості (резильєнтності) як стійкості цивілізаційної суб'єктності країни, визначити стратегію забезпечення збалансованості розвитку та успішної протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам, у тому числі гібридним. Досліджено питання взаємодії національної резильєнтності і національної безпеки держави, поставлено проблему інституційного забезпечення стратегії національної резильєнтності.

Шановний Анатолію Глібовичу!

Шановні члени Президії!

Секція суспільних і гуманітарних наук НАН України представляє на розгляд Президії чергову, 12-ту, національну доповідь на тему «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз», присвячену всім захисникам України як на передовій, так і в тилу, всьому незламному народу нашої держави.

Масштабна агресія Російської Федерації проти України, спочатку в її *прихованих гібридних формах*, розпочалася 30 років тому після проголошення нашою державою незалежності. Воєнна фаза цієї агресії розпочалася у 2014 р. з окупації Автономної Республіки Крим та окремих територій Донецької і Луганської областей. При цьому Мінські домовленості вже було використано як *метод ведення війни*. Наслідком цього стало

визнання органами державної влади РФ окремих територій України, іменованих як ДНР та ЛНР, *самостійними суб'єктами*, що фактично означало анексію цих районів Донецької та Луганської областей України.

Таке визнання стало запереченням основоположних норм міжнародного права і відвертою неповагою до суб'єктності України, призвело до руйнації архітектури міжнародної безпеки, що склалася за попередні десятиліття в Європі та у світі в цілому.

Не дивно, що наступною фазою стала повномасштабна війна під виглядом проведення так званої *спеціальної військової операції* проти суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності нашої держави, в результаті якої виникла гуманітарна катастрофа на Донбасі, що поширюється на всю територію України.

Починаючи з 24 лютого 2022 р. Україна протистоїть масштабній військовій агресії РФ, відстоюючи свою територіальну цілісність й цивілізаційну суб'єктність. У ході цього протистояння український народ демонструє дивовижну національну єдність і стійкість. Це зумовлює потребу у науковому пошуку нових відповідей на виклики та нових шляхів випередження *загроз* в умовах зовнішньої агресії та внутрішньої нестабільності, зокрема через осмислення поняття *національної стійкості*.

Трансформація концептуальних підходів до забезпечення національної безпеки під впливом нових асиметричних загроз, зумовлених як гібридним світовим порядком, так і діями окремих країн-агресорів, актуалізувала **феномен національної стійкості**. На Заході для цього використовують термін *резильєнтність* (від англ. resilience — життєстійкість, спроможність відновлюватися). Під цим терміном узагальнено розуміють здатність держави у взаємодії із суспільством зберігати *стійкість* до зовнішніх та внутрішніх агресивних впливів, оперативно реагувати на асиметричні загрози запровадженням змін та адаптацією без шкоди для основних цінностей та інституцій суспільства, безперервно функціонувати під час криз, а також відновлюватися від руйнів-

них наслідків агресивних дій будь-якої природи (самовідновлення).

На відміну від національної безпеки, яка більшою мірою концентрується на військовій складовій, національна стійкість є ширшим поняттям і охоплює протидію загрозам у всіх сферах — *політичній, економічній, військово-політичній, інформаційній, гуманітарній, екологічній*. Тому головний акцент у забезпеченні національної стійкості робиться не стільки на реагуванні на гібридні виклики та деструктивні впливи, скільки на *застосуванні стратегій випередження їх появи, формування в державі та суспільстві стійкого імунітету до них за допомогою створення несприятливого середовища для реалізації гібридних загроз і викликів*.

Зрозуміло, що будь-яка країна може мати повноцінну *незалежність* лише за умови *національної стійкості*, яку демонструють як держава, так і громадянське суспільство. При цьому йдеться не про абстрактну стійкість громадянського суспільства і держави, а про конкретну *стійкість її цивілізаційної суб'єктності*.

З іншого боку, слід говорити про стійкість не як важливу стихійну здатність, а про *стійкість як стратегію*, причому стратегію як держави, так і громадянського суспільства — стратегію розвитку країни. Така стратегія стійкості цивілізаційної суб'єктності є *стратегією національної стійкості* країни, яка існує заради її незалежності та розвитку.

Національна стійкість країни як стратегія означає гідну *відповідь на виклики, випередження загроз, їх нейтралізацію*. По суті, *справжня національна стійкість у сучасному світі є стратегією недопущення переростання викликів у загрози, а загроз — у кризи*. Проте це є певним ідеалом. Рано чи пізно кризові явища можуть виникнути в будь-якій державі. Тому національна стійкість має означати і *здатність ефективно відновлюватися після криз*.

Сьогодні національні інтереси Росії перетинаються з національними інтересами України надзвичайно щільно. Тому лідер Росії знову і знову продукує *ідеологію єдиного імперського цивілізаційного простору*, в який повинні

увійти колишні республіки СРСР, передусім Україна. І це вкотре підтвердила його публікація на сайті Кремля від 12.07.2021, яка, по суті, є ідеологічною директивою для виконання органами державної влади РФ. Путін робить прикметний для нас висновок, що існують не три «братні народи», як колись постулювала радянська ідеологія, а один «триєдиний народ» — «велика російська нація», яка просто має регіональні відмінності.

Тут відповідь Путіну досить проста: в сучасному світі кожна країна має право на цивілізаційну суб'єктність. І Україна не може бути винятком. Більше того, всією своєю історією вона довела, що її народ має *стійку волю до суб'єктності*. При цьому Україна не прагне бути *анти-Росією*, але вона не буде й *про-Росією* чи *прото-Росією*, вона буде *собою*, виявляючи для цього всю свою *національну стійкість*.

При цьому надзвичайно важливо усвідомлювати, що українські громадяни по цей бік лінії розмежування, які можуть схвально реагувати на тезу про єдність росіян та українців і вважають мову Гоголя та Пушкіна рідною, у *переважній більшості* мають *києво-руську ідентичність*, а *не московсько-російську* і є прихильниками *цивілізаційної суб'єктності України*. Тут важливо наголосити, що *києво-руська ідентичність* принципово відрізняється від московсько-російської орієнтованістю не на імперську велич, а на *цінності свободи, гідності та персональної самореалізації*.

Усвідомленням власних світоглядних цінностей такої ідентичності можна реально консолідувати мільйони людей у Центрі, на Сході й Півдні України, сформувані у них стійкість проти включення в імперську ідентичність. І це нам сьогодні наочно демонструють мешканці Маріуполя, Харкова, Чернігова, Бучі, Ірпеня та інших славетних міст, які в умовах гуманітарної катастрофи відстоюють *незалежність України*.

Слід зазначити, що *києво-руська ідентичність*, як глибинна духовна потенція, становить *архетиповий стрижень української ідентичності*; вона ніколи не виявляла себе

малоросійською в найгіршому, «холопському» й меншовартісному розумінні. Водночас ця ідентичність уособлює світоглядні цінності, які є близькими українцям і Центру, і Сходу, і Заходу України, глибинно резонуючи також із цінностями Західного світу. Тому вона може змістово об'єднати всю політичну українську націю заради розвитку та розкриття ще незадіяного потенціалу консолідованої *національної стійкості*.

У площині нашої історії національна стійкість побутує у найрізноманітніших вимірах, формах і форматах, які відображали імперські, тоталітарні та посттоталітарні соціокультурні передумови й політичні обставини. У широкому розумінні осмислення постімперської, тоталітарної та посттоталітарної епох в історії України де-факто триває і сьогодні. Адже змагання українства за посттоталітарний транзит та успіх власного національно-державного проекту якнайтісніше пов'язані з подоланням імперської і тоталітарної спадщини, на основі якої нині розгортається *неоімперська експансія путінської Росії*, передусім *масштабна війна проти України*.

Отже, *проблема національної стійкості* *проходить наскрізним рефреном через усі періоди й епохи нової та новітньої історії України*. При цьому сутнісні риси змагань за національну стійкість репрезентують:

- етнокультурна, згодом суспільно-політична сепарація українства на теренах імперій Габсбургів і Романових, яка поступово вела піддавстрійських і підросійських українців до усвідомлення своїх універсальних і солідарних інтересів, опору супроти асимілюючих впливів та інокультурного гноблення наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст.;

- драматична боротьба за збереження національної стійкості в умовах революційного хронотопу 1917—1921 рр. — *динамічних коливань державно-політичних проектів* від ліво-соціалістичного (УЦР) до монархічно-консервативного (Українська Держава П. Скоропадського), яка виплекала високі ідеали державності та соборності для прийдешніх поколінь;

Рис. 1. Доступність соціальних благ сьогодення. Динаміка показників достатності та недостатності необхідних продуктів харчування для дорослого населення України

- національна стійкість, яка приховувалася і *часто-густо зберігалася у родинному колі чи персональних життєвих історіях* в умовах страшних соціокультурних катастроф 1920-х — 1930-х років, інспірованих сталінським режимом, що спричинили масове знищення українського населення;

- персональні та групові стратегії й адаптивні практики українців в умовах банального виживання на «кривавих землях» за часів Другої світової війни, проте водночас національна стійкість репрезентувала приклади як незвичайної воєнної та повсякденної героїки, так і жахливої трагедії (голокост, геноцид);

- подолання радянської інерції, яка тотально насаджувала стійкість квазіспільноти — так званого радянського народу, та втримання і підвищення потенціалу національної стійкості в добу посттоталітарного транзиту, що є одним з провідних смислів сучасної історії України.

З огляду на тенденції, що фіксуються сучасними соціологічними опитуваннями, є підстави говорити про *загальну тенденцію поступових позитивних змін морально-психологічної атмосфери в українському суспільстві*. Так, згідно з даними моніторингових досліджень Інституту соціології НАН України, достат-

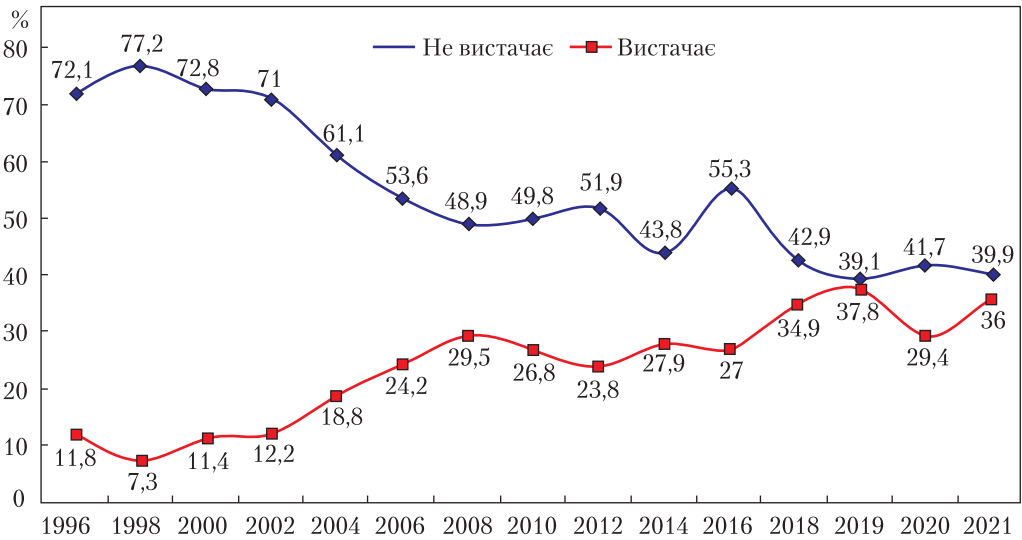
ність соціальних благ за останні 25 років не просто істотно, а принципово змінилася.

Переважна більшість людей у нас перебувала в ситуації обмежених можливостей задоволення потреб у більшості сфер життєдіяльності, а сьогодні ми перетнули умовну межу між масовою депривацією минулого і зростаючою доступністю соціальних благ сьогодення, що сприяло формуванню політичної нації патріотів України (рис. 1).

Ця тенденція спостерігається вже майже 20 років, і особливо помітною вона стала останнім часом, попри всі труднощі розвитку суспільства в умовах російсько-української війни та втрати значної частини промислового потенціалу. Суттєво зросли *адаптивні ресурси саме в останні п'ятиріччя*, що створює більш сприятливі умови, ніж у минулому, для формування сталого феномену національної стійкості як здатності відповідати на сучасні виклики та загрози (рис. 2).

Останніми роками в Україні накопичується критична маса людей, які вже у передвоєнний період ставали економічно незалежними від держави та інших джерел фінансування і впливу. Саме вони вже сьогодні починають принципово змінювати ситуацію як на фронті, так і в мирному житті.

Рис. 2. Зростання ресурсів у населення. Динаміка показників достатності та недостатності можливості для дорослого населення України харчуватися згідно зі своїми смаками

Рис. 3. Адаптованість населення до наявної соціальної ситуації. Динаміка показників достатності та недостатності вміння жити в нових соціальних умовах

Проте слід визнати, що сьогоднішні показники адаптованості населення до наявної соціальної ситуації все ще *не можна розглядати як такі, що забезпечують необхідні суб'єктивні засади національної стійкості для невідворотного просування України у проголошених напрямках політичних та соціально-економічних змін на шляху до євроінтеграції* (рис. 3).

Реалізація ефективної стратегії національної стійкості України потребує осмислення зовнішніх і внутрішніх викликів і загроз. Враховуючи складну геополітичну ситуацію, в якій

опинилася Україна, передусім слід зосередитися *на перших*.

Для моніторингу зовнішніх викликів та загроз насамперед слід виокремити країни (союзи країн), національні інтереси яких перетинаються з національними інтересами України — реалізуються в одному напрямі чи суперечать їм. Для кожної країни слід визначити свої «червоні лінії», у разі наближення до яких ми будемо розробляти *нову стратегію національної стійкості в наш час, в умовах масштабної воєнної агресії, здійснюваної режимом Путіна*.

Для цього поруч з наявним станом відносин України з тією чи тією державою у нас має бути образ бажаних (ідеальних) відносин з нею. Коли відхилення від бажаних відносин наблизатиметься до червоної лінії («задовільно»), за якою починається «незадовільно», ми повинні перейти від аналітичного етапу до реалізації практичного етапу стратегії національної стійкості. Його результати буде проаналізовано і відкориговано на заключному етапі вироблення стратегії.

Це означає, що для кожного ключового геополітичного гравця слід створити прогностичну модель. Однак ця модель не повинна відображати занадто далеке майбутнє. Оптимальним є часовий проміжок від року до п'яти — залежно від динаміки розвитку країни та інтенсивності подій у ній та навколо неї. Найбільшою мірою національні інтереси України перетинаються з інтересами таких геополітичних гравців, як США, Велика Британія, Євросоюз, Туреччина, Китай, Росія.

Головне сьогодні — забезпечення сприятливих політико-правових і соціально-економічних умов для подальшого нарощування адаптивних ресурсів населення як важливої складової національної стійкості. Двома ключовими напрямками забезпечення таких умов є внутрішня згуртованість суспільства та його зовнішньополітичні пріоритети.

За першим напрямком принциповим є домінування громадянської ідентичності та територіальної єдності. Про це свідчить той факт, що в українському суспільстві в разі надзвичайних кризових явищ і викликів чинник матеріальної диференціації нівелюється, істотно розширюючи соціальну базу громадянської ідентичності, що сприяє зростанню потенціалу національної стійкості у суспільстві. Крім того, останніми роками простежується тенденція нівелювання мовних та регіональних відмінностей у процесі громадянської ідентифікації українців.

Позитивним чинником для національної стійкості українців є наявність територіальної згуртованості. У суспільстві є чітке усвідомлення ризиків автономізації регіонів і так

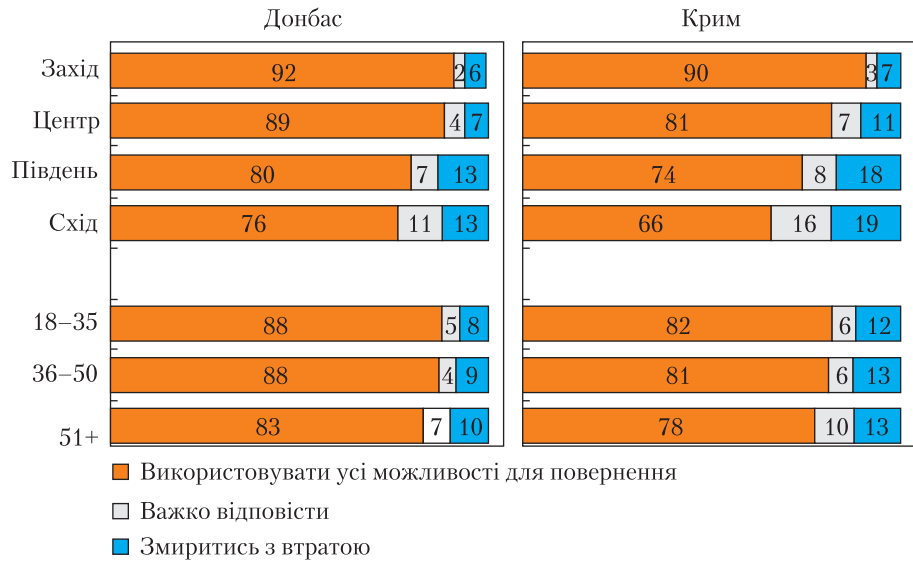
званої федералізації, ідеї яких послідовно наві'язуються громадській думці України зовнішніми суб'єктами. Незважаючи на важкий тягар російсько-української війни, переважна більшість громадян прагне повернення втрачених у 2014 р. українських територій на умовах збереження унітарного устрою з елементами децентралізації (рис. 4).

Що стосується зовнішньополітичних орієнтацій, то наведений у доповіді аналіз дозволяє зробити висновок про сприятливі умови євроінтеграційних процесів, якщо ми розглядаємо геополітичні орієнтації українського суспільства загалом. Про це свідчить як геополітична відкритість щодо Європейського Союзу серед абсолютної більшості населення України, так і стійка позитивна динаміка змін відповідних орієнтацій населення в різних регіонах країни. Водночас є принаймні одна серйозна проблема суспільного характеру, яка може створювати перешкоди на шляху до євроінтеграції, і вона зумовлена станом суспільних настроїв на Півдні та Сході України.

Враховуючи поширеність скепсису щодо співпраці з Європейським Союзом у вказаних регіонах, а також діяльність політичних сил, які такий скепсис підтримують, геополітичні орієнтації відповідної частини населення можуть змінитися лише впродовж досить тривалого часу або взагалі залишитися у теперішньому стані. З погляду національної стійкості така ситуація свідчить про позитивну трансформативну фазу в її геополітичному вимірі серед абсолютної більшості населення України.

Конструктивна національна стійкість — це стійкість, яка є консолідованою, інноваційною, гнучкою й відкритою, що з необхідністю підсилює й гуманізує цивілізаційну суб'єктність країни. Водночас ця стійкість є не лише відповіддю на виклики і нейтралізацією загроз, а й протидією маніпулятивним впливам, які зазвичай є гібридними — вони діють у комплексі і мають прихований характер.

За оцінками дослідників, гібридні загрози поділяються на політичні (геополітичні, зовнішньо- та внутрішньополітичні); економічні

Рис. 4. Територіальна згуртованість українців. Відповіді на запитання: «Як, на Вашу думку, Україна має діяти у питаннях окупованого Донбасу та Криму, який увійшов до складу РФ?» (за даними загальнонаціонального опитування групи «Рейтинг» 12–13 березня 2022 р.)

(торговельно-промислові, енергетичні, ресурсні, банківсько-фінансові); *інституційні* (парламентські, адміністративні, бюрократичні); *соціокультурні* (демографічні, етнічні, історичні, релігійні, мовні, культурні); *законодавчо-правові* (міжнародно-правові, законодавчі, правоохоронні); *інформаційні* (медійні, мережеві, цифрові); *воєнні*.

У *політичній сфері* стійкість (резильєнтність) передбачає можливість політичних організацій виявляти зони вразливості і координувати свої адаптивні зусилля та зусилля керівництва політичних організацій, щоб адекватно реагувати на зміни й виклики шляхом ухвалення відповідних політичних рішень, змінення правил гри тощо.

Актуальною залишається проблема *інституціоналізації влади* — створення більш чітких правил поведінки для парламенту та центральних органів виконавчої влади, глави держави. Йдеться про подальше впорядкування діяльності парламенту — запровадження елементів імперативного мандату, який унеможливив би перехід депутатів із фракції у фракцію, що знижувало б внутрішньопарламентську корупцію; впорядкування компетенцій парламентської опозиції, парламентських тимчасових слідчих комісій, оптимізацію процедури формування

та розпуску правлячої коаліції через внесення поправок до Закону України «Про регламент Верховної Ради України»; запровадження конструктивного вотуму недовіри уряду з метою спрощення процедури його переформатування, оскільки періодично через це Україна потрапляє у політичні кризи.

Для забезпечення національної стійкості в Україні важливим є *усунення неефективних інститутів*. Потрібно знайти оптимальне поєднання формальних інститутів з неформальними, що є властивим для України.

В умовах світової гібридної війни немає сфер, регіонів чи держав абсолютної невразливості, але перевагу мають або громадянські суспільства з найбільш стійкими демократичними традиціями, безсумнівною демократичною легітимністю основних процедур і процесів, або найбільш контрольовані, закриті тоталітарні держави з архаїчним рівнем суспільного розвитку, а найбільш вразливими є суспільства і держави, які перебувають у *процесі суттєвого реформування*.

Чи не найбільший внутрішній конфліктосгенний потенціал, яким можна скористатися, містить *етнонаціональна сфера*. Саме його, до речі, активно використовують інші держави. Так, Російська Федерація приховано впливає

на *русинів*, сприяючи політизації та радикалізації вимог цієї етнічної групи, яка певний час мала власну державу на Закарпатті — *Карпатську Україну* (1939 р.) і за підтримки Кремля час від часу заявляє про наміри відокремлення від України. Нині завдання Кремля полягає у *продовженні дезинтеграції України та послабленні її позицій в етнополітичному конфлікті на Сході та Півдні, що вже проявилось у визнанні незалежними самопроголошених республік Донбасу та включенні Автономної Республіки Крим до складу РФ*.

Водночас російська агресія проти України стала переломним моментом. Якщо раніше наша держава не мала політико-правових механізмів запобігання гібридним викликам етнополітичного характеру, то наразі ситуація змінюється, про що свідчить: 1) створення Державної служби України з етнополітики та свободи совісті; 2) прийняття суперечливого з погляду відповідності міжнародній нормативно-правовій базі щодо захисту прав корінних народів Закону України «Про корінні народи України»; 3) затвердження Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя в 2021 р. Перші кроки з удосконалення законодавчої та інституційної бази в етнонаціональній сфері після тривалого періоду стагнації є позитивним явищем для забезпечення етнонаціональної стійкості країни.

Загрози в *інформаційній сфері* зосереджені довкола людського капіталу — стратегічного інтелектуального ресурсу держави, громадянського суспільства, його зрілості, цілісності, активності і культури. Інформаційні технології, як інструмент ворожого впливу, спрямовані на деформацію свідомості індивіда-громадянина, а захищати людський капітал від негативного впливу інформаційних технологій покликаний *інститут інформаційної безпеки*.

В умовах наявної воєнної агресії з боку РФ необхідним є впровадження принципів поєднання свободи слова з суспільною відповідальністю, здійснення контролю за поширенням інформації і протидії фейкам, очищення вітчизняних спецслужб від ворожих агентів,

запровадження відкритості влади та налагодження постійного діалогу з метою доступного пояснення суспільству дій і намірів держави щодо підготовки та реалізації тих чи тих розпоряджень, дій, реформ, змін, покращень, нововведень, законопроектів тощо.

У Національній доповіді окрему увагу приділено *науці*, яка сьогодні є однією з найбільш конкурентних сфер діяльності та вагомим економічним ресурсом, що визначає рівень інноваційного розвитку держави, показником якого у світі вважають науковість валового внутрішнього продукту та кількість дослідників на 1 млн населення.

Чисельність наукових працівників у світі постійно збільшується. За останні п'ять років вона зросла на 20 % і становить понад 8 млн осіб. Кількість дослідників на 1 млн населення у ЄС нині становить 3359 осіб. В Україні загальна кількість дослідників за роки незалежності *зменшилася* у 5 разів. При цьому процес скорочення кадрового потенціалу науки в Україні триває, посилюється міграція, насамперед молодих учених за кордон, особливо тепер, в умовах війни. Вітчизняна наука перетворюється на донора для нарощування наукового потенціалу інших країн.

З прийняттям низки нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства освіти і науки України виникли додаткові проблеми, які негативно позначилися на процесі підготовки наукових кадрів. Реформування системи освіти та наукової діяльності має сприяти забезпеченню національної безпеки і оборони держави, зростанню науково-технічного потенціалу країни і відбуватися з урахуванням потреб економіки та ринку праці, стимулювати розвиток основних напрямів науки і техніки, інноваційний розвиток індустрії. Міністерство освіти і науки України має забезпечити швидкі й ефективні реформи саме в освітній діяльності.

У процесі реалізації *стратегії національної стійкості* варто аналізувати співвідношення глобальних і локальних викликів і загроз, у тому числі гібридних, у яких глобальне й ло-

кальне зміщуються, а на деструктивне натягується маска конструктиву. Продуктивний результат такого аналізу можливий лише за умови створення *глобалізаційної стратегії країни*, яка постає кульмінацією стратегії національної стійкості, а її успішне втілення сприятиме посиленню цивілізаційної суб'єктності України у сучасному світі.

Основні пріоритети стратегії національної стійкості України, які в умовах глобалізованого світу стосуються і внутрішніх, і зовнішніх її вимірів, є такими:

- **Економічна стійкість.** Зрозуміло, що успішна економіка є базисом цивілізаційної суб'єктності країни, а тому виступає важливим елементом стратегії національної стійкості.

- Вагомою складовою економічної стійкості країни є **енергетична стійкість**, яка потребує проведення моніторингу світового і регіональних енергетичних ринків та ефективної енергетичної політики Української держави в контексті усвідомлення актуальних загроз і викликів, а також можливостей протидіяти ним.

- **Соціально-політична і правова стійкість** передбачає аналіз та нейтралізацію деструктивних викликів і загроз у контексті розвитку внутрішньої політики Української держави, її політикуму, взаємодії держави і громадянського суспільства, а також правової та правоохоронної систем України, їх місця в міжнародно-правовій архітектурі.

- **Гуманітарна стійкість** потребує забезпечення базових потреб і прав людини, аналізу викликів та загроз розвитку людини в Україні та пошуку відповіді на них завдяки ефективному функціонуванню гуманітарної сфери, її суб'єктів та інститутів.

- До структури гуманітарної стійкості, напевно, слід включити **демографічну стійкість**, яка в умовах війни та масових людських втрат має давати адекватну відповідь на міграційні проблеми України у глобалізованому світі та сприяти подоланню наслідків агресії Росії.

- Складовою гуманітарної стійкості можна назвати й **етнонаціональну стійкість**, яка є результатом етнонаціональної політики держави у взаємодії з поліетнічним громадян-

ським суспільством і означає гармонійну цілісність етноспільнот України, що єднаються навколо демократичних цінностей та поваги до прав людини.

- **Духовно-культурна стійкість** вимагає ґрунтовного дослідження мистецького та релігійного середовищ України як таких, що мають найбільший вплив на формування світогляду, оцінки викликів і загроз у цій сфері та вироблення рекомендацій з їх уникнення та нейтралізації.

- **Морально-психологічна стійкість** означає здатність народу країни бути вірним цінностям та принципам суспільної моралі, що дозволяє формувати плідні установки громадян щодо успішної протидії гібридним загрозам, особливо в умовах війни.

- **Освітня й наукова стійкість** передбачає аналіз викликів і загроз у контексті розвитку освіти і науки, зокрема зовнішніх впливів на ці сфери.

- **Стійкість масових комунікацій (мережево-інформаційна стійкість)** потребує оцінки інформаційного середовища України щодо викликів та загроз (передусім у ЗМІ та соціальних інтернет-мережах), здатності ефективно їм протистояти завдяки спільним діям держави й громадянського суспільства.

- **Кіберстійкість** означає прогнозування та нейтралізацію кібератак, спрямованих на дестабілізацію в економічній, політичній, технологічній та військовій сферах країни, що можуть спричинити послаблення її суб'єктності й різноманітні кризові ситуації.

- **Військово-політичну стійкість** можна виділити як окрему складову, враховуючи стан війни, в якому перебуває наша держава.

Окреслені складові стратегії національної стійкості України стають реальними, а не утопічними за умови *збалансованої взаємодії держави й громадянського суспільства*.

Стратегія відповіді на гібридну війну повинна мати характер не завершеного плану, а постійного підходу, своєрідної незавершеної, відкритої філософії політики, в якій константами можуть бути лише цінності та принципи.

Досвід України свідчить про необхідність комплексного вивчення на рівні ООН та ОБСЄ всіх можливих ознак та проявів широкомасштабної агресії з метою вироблення ефективних міжнародно-правових засобів протидії їй. Тим більше, що Російська Федерація у своїх внутрішніх нормативно-правових актах, що стосуються питань зовнішньої політики та безпеки, у майже відкритій формі декларує свою готовність і надалі застосовувати широкий спектр різноманітних заходів гібридного тиску на інші держави, порушуючи основоположні принципи і норми міжнародного права та відповідні зобов'язання в рамках ОБСЄ.

В умовах відсутності ефективного міжнародно-правового регулювання протидії таким загрозам Україна має самостійно виробляти засоби протистояння ним на національно-правовому рівні. Саме тому в додатках до Національної доповіді наведено перелік новітніх викликів і загроз у війні Росії проти України, сформульовані фаховими юристами правові оцінки та рекомендації для владних структур України і міжнародних судових органів щодо оперативного реагування на дії російського агресора. При цьому увагу приділено вирішенню комплексу фундаментальних проблем збереження національної стійкості в сучасних умовах, серед яких, зокрема: збереження суверенітету і відновлення територіальної цілісності України; забезпечення ефективності зовнішньої політики України, дієвої протидії гібридним загрозам у воєнний і післявоєнний час; створення умов для відновлення нормальної життєдіяльності держави й суспільства, відбудови інфраструктури та економіки; відновлення прав і свобод людини, порушених внаслідок російської воєнної агресії; захист і відновлення навколишнього середовища від наслідків воєнних дій; збереження культурної спадщини; збереження і розвиток наукового потенціалу України в умовах воєнних втрат та масової еміграції; запобігання антидержавній діяльності на території України; покарання держави-агресора та воєнних злочинців; правове забезпечення курсу України на вступ до ЄС.

Аналіз основних безпекових нормативно-правових документів (Закону України «Про національну безпеку України», Стратегії національної безпеки, Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 р.) свідчить про те, що національна стійкість стає однією з важливих передумов забезпечення та відновлення територіальної цілісності України. Таке розуміння національної стійкості робить її *реальним потенціалом* національної безпеки країни.

Водночас положення законів у сфері національної безпеки в Україні часто мають декларативний і рамковий характер, що переносить визначення конкретизованих норм на рівень галузевих підзаконних актів і тим самим знижує їхнє значення. Спостерігається також недостатня розробленість низки конкретних механізмів забезпечення конструктивної взаємодії інститутів держави і суспільства у протидії гібридним загрозам. Зокрема, нагального вирішення потребує проблема запровадження/незапровадження в Україні *множинного громадянства*.

На завершення хотів би привернути увагу до тих ключових завдань, оперативне розв'язання яких дозволить Україні якомога швидше побороти болючі наслідки воєнної агресії Росії. Це, зокрема:

- розроблення проєктів низки міжнародно-правових актів, спрямованих на гарантування безпеки України, відновлення її територіальної цілісності, забезпечення її національних інтересів;
- експертне забезпечення судових процесів, ініційованих нашою державою, суб'єктами господарювання, установами, організаціями, громадянами проти Російської Федерації у міжнародних, зарубіжних і національних судах;
- консультативне забезпечення захисту прав громадян України, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, осіб, примусово переміщених на території Російської Федерації та Республіки Білорусь, а також українських мігрантів за кордоном;

- перегляд і денонсація угод України з Російською Федерацією та Республікою Білорусь, виконання яких стало неможливим або загрожує безпеці й національним інтересам нашої держави;

- розроблення комплексної стратегії протидії гібридним загрозам та забезпечення стійкості суспільства і держави у воєнний та післявоєнний час;

- змінення законодавства України з метою вирішення нагальних питань життєдіяльності держави і суспільства у воєнний та післявоєнний час;

- ухвалення єдиних критеріїв визначення дат втрати та повернення урядового контролю над населеними пунктами; поширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо притягнення до відповідальності за скоєння злочинів проти людяності і воєнних злочинів вищими посадовими особами РФ та керівниками всіх контрольованих нею утворень на всю територію України;

- розроблення законодавства щодо покарання фізичних осіб за злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини, скоєні під час агресії РФ проти України, відшкодування

шкоди, заподіяної Україні агресією Російської Федерації;

- проведення комплексного аналізу режимів санкцій проти Російської Федерації, запроваджених міжнародними організаціями та іноземними державами, розроблення пропозицій щодо впорядкування і розширення санкційних заходів;

- розроблення нової стратегії політико-правового розвитку держави і суспільства в умовах воєнного часу та в післявоєнних реаліях.

Жоден геополітичний гравець, країна чи союз країн не вирішить за Українську державу та громадянське суспільство нашої країни проблему національної стійкості. Настав час власними силами інтенсивно розробляти стратегію її забезпечення, щоб в умовах окупації РФ частини території України, що реалізується заходами як гібридної війни, так і неприкритої воєнної агресії, ми не втратили власний суверенітет, незалежність і можливість справжньої суб'єктної реалізації у світі.

Дякую за увагу!

За матеріалами засідання підготувала О.О. Мележик

Serhii I. Pyrozhev

Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7539-0248>

ABOUT THE NATIONAL REPORT OF THE NAS OF UKRAINE
«NATIONAL RESILIENCE OF UKRAINE: HYBRID THREATS
CHALLENGE RESPONSE AND PREVENTION STRATEGY»

According to the materials of the report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine,
April 6, 2022

The National Report “National resilience of Ukraine: hybrid threats challenge response and prevention strategy” was prepared by specialists of the institutions of the Section of Social Sciences and Humanities of the National Academy of Sciences of Ukraine. The report seeks to justify the concept of national resilience as resilience of a country as a civilizational subject in modern geopolitical conditions. The report also aims to define country's strategy for ensuring the balance of development, on the one hand, and successful counteraction to external and internal threats, including hybrid ones, on the other. The question of interaction of national resilience and national security of a state is investigated, the problem of institutional maintenance of the strategy of national resilience is set.